

KIRJONTA

- isoäitien arjen estetiikkaa

Kuvat Taito-lehti.

Kaunis kirjottu kukkallina osallistui viime keväänä Maa- ja kotitalousnaisten "Kastepöydän liina" -kilpailuun. Työ on ommeltu multiinilangolla käyttäen laaka-, varsi-, punos- ja ketjupistoja. Tekijä kertoo löytäneensä aiheen 1920-30-luvun reseptistosta, jossa oli kirjottu pakesuilla villalangoilla mustalle villapalttinalle suuri puu. Tartu neulaan ja kirjo kevätmelellä bemepeitä kukkia. Objektit pöytäliinaan objeektuun sivulla 14.

Viime vuosisadan alun nuoren naisen eli minun isoäitini sukupolven yleissivistykseen kuului koroempelelun taitaminen. Kirjonnan aallonharjan tuottamat tulokset levittäytyivät kaikkialle ympäristöön erikoisen kuorutuksen tavoin. Parhaimmillaan työt olivat todellista taidetta: ihasuttavia niin malleiltaan kuin väreiltäänkin.

Sukupolveni naiset ovat ehtineet vieraantua kirjontatyöstä. Ainoaksi jääneen kirjontaliinani tein kansakoulun käsi-työtunnilla. Pohjakankaalle oli painettu valmis malli. Kömpelöt sormet pistelivät hikiä pistoja, kirjontalanka menetti kiiltonsa ja ryhtinsä, laakapistot kulkivat vähän minne sattuu.

En ole ollut ainoa kirjontatyön ääressä tuskailnut. Vuonna 1800 eräs amerikkalainen tyttö ei kirjonut merkkausliinaansa George Washingtonin ylistystä tai somaa runonpätkeä vaan vihaiset sanat: "Patty Polk did this and she hated every stich she did in it. She loves to read much more." Pattyressukka olisi siis mieluummin lukenut kuin kirjonut!

Sen sijaan oman vuosisatamme alun suomalainen maalaistyttö ei kapinoinut kumartuessaan ompelukehän ääreen. Hänelle mahdollisuus koroempelelun merkitsi uudenlaista ylellisyyttä.

Taiteesta naisten koreaksi turhuudeksi

Kirjonnan historia osoittaa, kuinka arvostetusta taiteenlajista on tullut väheksytympää 'naiskäsityötä'. Keskiajalla kirjontatöitä tekivät työpajoissaan sekä naiset että miehet. Varhaisrenessanssin taiteilijat esimerkiksi Italiassa suunnittelivat ja myivät kirjontamalleja. Kirjojat valmistivat kirkon ja hovin tarvitsemia arvotekstiilejä. Euroopassa Englanti on ollut kirjjonnan johtavia maita, mikä näkyy kirkollisesta kirjontatyöstä käytetystä nimestä *opus anglicanum*. Kuningatar Elisa-

Soma sievään suojaan, kurja korean kätköön. Isoäitini kuorutti ympäristönsä käsittöilläään: pöytä liinan peittoon, samoin tarjottimet.

"Yhtäkkiä ne olivat täällä: pyybeliinapeitteet, tarjottimen kannattimet, huoneentaulut, bellavaatteet, pellinnyörien peitteet, pyykkipussit, piirongin liinat, pöytäliinat, tarjotinliinat, leivinliinat, ompelukorit, nenäliinasuojukset, kampalaukut, narupussit, sanomalehtipussit..." (Tuire Kansanen)

bet I:n aikana 1500-luvulla tilanne muuttui, sillä uskonpuhdistus oli huomattavasti vähentänyt kirkkotekstiilien tuotantoa.

Kirjontatyöstä tuli julkisen taiteen sijasta yksityistä harrastelua. Kun taloudellinen tilanne koheni, voitiin kotitalouksissa palkata talousapua. Perheenäidin ei tarvinnut enää liottaa käsiään tiskipaljussa, vaan hän saattoi keskittyä käsitöihin. Siten kirjjonnan tapaisesta ylellisyyskäsityksestä tuli perheen statuksen symboli. Varakas mies saattoi vapauttaa vaimonsa taloustöistä silkkilankojen ja ristipistojen pariin.

1700-luvun loppuun mennessä kirjonnasta oli tullut eräänlainen naiseuden synonyymi. Harrastajakirjojat olivat jokseenkin kaikki naisia. Kirjonnassa oli aristokraattista sävyä, kun se vapautti harrastajansa taloustöistä. Neula pysyi myös kuningattarien ja keisarinnojen sormissa. Naiset itse suhtautuivat kirjontatyöhön jokseenkin kaksijakoisesti. Toiset katsoivat, että tämä käsityön laji oli naisille suorastaan Sallimuksen määräämää. Tyttäret kasvatettiin pienestä pitäen koroempelelun, jonka saavutukset ensimmäisestä merkkausliinasta lähtien olivat merkkipaaluja tiellä aikuisiksi naisiksi. Katsottiin, että ne kertoivat naiselle kuuluviksi koetuista ominaisuuksista: kärsivällisyydestä, tottelevaisuudesta, palvelualltiudesta ja vaatimattomuudesta.

Ei siten ihme, että Patty Polkin tapaiset tytöt kapinoivat pakollisen merkkausliinan ää-

ressä. Myönnettiin kyllä, että nainen, jonka oli esimerkiksi yksinhuoltajana hankittava perheelleen elanto, saattoi tehdä sen koroempelellä. Ankarimmissa kannanotoissa vaadittiin kirjontaa kokonaan lopetettavaksi, jos se oli vain keino täyttää tyhjältä tuntuva elämä. Alexandra Edelfelt, joka kuului suomalaisen naisasialiikkeen edelläkävijöihin, huokaisi vuonna 1896: "Onko totta, järjellistä, / että lyhyt elo tää / kirjontaan ja keimailuun niin / tyylikkäästi häviää?" (Suom. Tyyni Tuulio.)

Oliko kirjontatyön tekijä taiteilija, hänen työnsä taidetta? Pelkkää ajatusta pidettiin naurettavana. Poikkeuksena olivat niin sanotut *neulamaalarit*, jotka esittelivät töitään taidenäyttelyissä. Heidän työnsä tunnustettiin taiteeksi, jos niissä kopioitiin tunnettuja maalauksia tai taidegrafiikkaa.

Tekstiilistä käsityön kuningatar

Englannissa taideteollisuusliikkeen (*Arts & Crafts Movement*) johtohahmo William Morris halusi kohottaa tekstiilin käsityön kuningattareksi. Vaikka hänet tunnetaan erityisesti painettujen ja kudottujen kankaiden sekä mattojen ja seinättekstiilien suunnittelijana, hän tunsikin lukkarinrakkautta juuri kirjontaa kohtaan.

Kun Morris siirtyi taideteollisuuden pariin, hänellä oli onni päästä arkkitehti George Edmund Streetin oppilaaksi. Street suunnitteli erityisesti kirkkoja, niiden kalusteita ja tekstiilejä. Kirjottuja tekstiilejä suosiva Street piti viktoriaanista koroempelelun tyyliä. Se oli tavallisimmin villalangalla tehtyä ristipisto-ompelelun. Koko pohjakangas täytettiin kirkkain, joskus suorastaan räikein värein. Kuvioissa harrastettiin suuria kukkimppuja, useimmiten yliromanttisia ruusurykelmiä. Paksulla langalla vieri viereen ommelluilla ristipistoilla saatiin aikaan jäykkä, eloton pinta.

Sen sijaan Streetin verstaassa työt kirjottiin silkki- ja kulturalangoilla paksulle kankaalle, usein tummapohjaiselle sametille.

Efektit syntyivät pohjan ja kuvioiden vuorottelusta. Streetin idealähteenä oli keskiaikainen kasvimaailma, joka tyylielitynä vaikutti hänen kauttaan myös Morrisiin.

William Morrisin kodista Red Housesta tuli taideteollisuusliikkeestä innostuneiden taiteilijoiden työssija. Naiset kirjoivat ja herrat maalasivat. Ei ollut epäilystäkään siitä, etteikö myös koruompelu olisi ollut taidetta, vaikka ei jäljitellyt tunnettuja maalauksia neulamaalareiden tavoin.

Morris ompeli itsekin muutamia kirjontatöitä. Arvostetut taiteilijat kautta Euroopan innostuivat kirjontamallien suunnittelusta. Esimerkiksi Suomen Käsityön Ystävien suunnittelijajakaartiin kuuluivat Eliel Saarinen ja Helene Schjerfbeck. Kirjonnan harrastus levisi kasvaneen varallisuuden myötä entistä laajempiin piireihin.

Ovelien maalaistytöjen huoneentaulut

Maalaistytöt olivat pitkään kirjojen turhasta ihanuudesta paitsi. Suomessa kirjojen yleistyminen 1700-luvulla yläluokkien tyttöjen keskuudessa samaan tapaan kuin eurooppalaisilla sisarilla. Tähän ajankulukkeeseen toivat vaihtelua pianonsoitto, lukeminen ja akvarellien maalaaminen. Vuosisadan loppupuolella myös varakkaan keskiluokan naiset jättivät taloustyöt entistä enemmän palvelijoille ja keskittyivät itse kahvikutsuihin ja koruompeluun.

Maalaisyhteisössä, jossa naistenkin oli tehtävä kovaa ruumiillista työtä, koruompelun päätettiin merkitsevän herrasnaisten joutilaisuutta. Mutta talonpoikaistytöt osoittautuivatkin yllättävän oveliksi. Hankittiin kirjontatarpeita ja alettiin ommella kukkakiehkuroiden keskelle raamatunlauseita. Niitä vastaan ei ankarimmallakaan isällä voinut olla mitään!

Niin oli kirjontatyö tullut talontyttöjenkin kamareihin. Kun Matilda, Selma, Olga, Anna tai Sylvi taivutti nuoren niskansa kirjontakehän ääressä, oli kyse saavutetusta edusta. Saatettiin toteuttaa esteettisiä mieltymyksiä, ommella kappioita ja samalla haaveilla. Kirjontatyö täytti harvat vapaahetket. Siten se ei osoittanutkaan kammottua joutilaisuutta vaan piti sen loitolla.

Soma sievään suojaan, kurja koreaan kätköön

Kirjontatyön tuotteet kuorruttivat vähitellen ympäristön, joka suorastaan pyntättiin täyteen viime vuosisadan lopun sisustusihan-

Taideteollisuusliike korotti tekstiilin käsityön kuningattareksi. Kuvassa kirjontamalleja vuodelta 1907.

teiden mukaisesti. Nainen merkitsi koruompelutöillään kodin omaksi reviiiriksi. Metsältä palaava mies ei suinkaan saanut saapastella saliin ja laskea kivääriään kirjo-tun liinan peittämälle pöydälle.

Periaate näyttää olleen: soma sievään suojaan, kurja koreaan kätköön. Jalopuinen pöytä tai piironki oli syytä suojata liinalla. Kaunis tarjotin ripustettiin koruommentujen kannattimien varaan ja isännän tilaama kallis aviisi sijoitettiin omaan, 'Sanomia'-tekstillä koristeltuun suojukseensa.

Kirjontatöillä kuorrutettiin ennen kaikkea epäesteettisinä pidettyjä yksityiskohtia: pyyheliinoja, pyykkiä, pellinnyörejä ja nokisia takkoja. Tämän ilmiön epäiltiin jopa huonontavan hygieniää, sillä katsottiin, että likainen pyyhe oli helppo kätkeä kauniin peitteen taakse. Edvard Elenius kirjoitti Käsiteollisuuslehdessä vuonna 1915 tarpeettomasta esineiden keräilystä ja kuorrutuksen tulvasta: "Kaikkien semmoisten laitteiden olemassaolo edellyttää, että se mitä ne suojelevat silmältä, ei itse ole siedettävässä kunnossa..."

Kullan ja kimalluksen estetiikkaa

Kun Sylvi kirjoitti kukkia pyyheliinapeitteeseen ja Selma pöytäliinaan sekä Olga nimi-

kirjaimet tyynyliinaan, he loivat arjen esteetiikkaa. He tekivät niin kaunista työtä kuin tiesivät ja taisivat. Kaunis käsityö oli naiselle paitsi hyödyllistä itsensä toteuttamista tai terapiaa, myös kunniaa ja statusta.

Tuvassa loisti valkoinen pyyheliinapeite tai huoneentaulu, joita koristi kirjottu värikäs kuvio, tavallisimmin kukkaornamentti. Niihin oli saatettu ikuistaa myös rokokookaunottaria tai jotakin muuta, mikä edusti unelmien maailmaa etäällä arjesta.

Tekstiili oli yhtä valo- ja värihehkuinen kuin ruusuikkuna goottilaisen katedraalin hämärässä. Suotta ei olekaan rinnastettu keskiajan ja kansantaiteen värimieltymyksiä. Molemmille on ollut tyypillistä pyrkimys loistoon, "kultaan ja kimallukseen".

Väri on ollut statuskysymys aikana, jolloin värit ovat olleet kalliita. Se, jolla oli väriä ympärillään, oli vauras. Rikkaalla oli varaa väriin. Harmaa ja ruskea on mielletty ankeiksi köyhyyden väreiksi. Arkivaatteissa ei ole ollut varaa koreiluun. Työrytkyt olivat värjäämätöntä, luonnonväristä kangasta. Sen sijaan kansannaisten juhlapuvuissa on käytetty värikkäitä yksityiskohtia, nauha- ja kirjontakoristeluita. Ne olivat statusta.

Suomalaisissa maalaistuvissa kirjojen tekstiilit yleistyivät verraten myöhään, vasta tällä vuosisadalla. Savupirttiin ei toki kirjoituilla sisustustekstiileillä olisikaan ollut asiaa. Vasta uloslämpiviä uuneilla varustetuissa taloissa saatettiin käyttää tekstiilejä. Siten kakluunin myötä yleistyivät matot, verhot ja liinat. Kun tekstiilejä opittiin valmistamaan entistä taitavammin, niistä tuli olennainen osa isoäitien arjen estetiikkaa.

TEKSTI JA KUVAT Sisko Ylmarimo

Kuivien esineet ja tekstiilit yksityiskokoelmista.

Lähteet:

Elenius, Edvard: Mitä vaatimuksia asetamme yksinkertaiselle asuinhuoneelle. *Käsiteollisuus* 3/1915.

Kansanen, Tuire: Kukkia ja kyynelitä. *Vanhon kirjontamalleja*. Otava, Helsinki 1981. Marsh, Jan & Nunn, Pamela Gerrish: *Women Artists and the Pre-Raphaelite Movement*. Virago Press, London 1989.

Naisten turhista töistä. *Käsiteollisuus* 4/1907. Parker, Rozsika & Pollock, Griselda: *Old Mistresses. Women, Art and Ideology*. Routledge & Kegan Paul, London & Henley 1981.

Parry, Linda: *William Morris Textiles*. Reprinted. Crescent Books, New York & Avenel 1994.